

Mádl Ferenc emlékezése Klebelsberg Kunóra

A kultúrát a nehéz időkben is támogatni kell

Gróf Klebelsberg Kunó 1922 és 1931 között volt Magyarország valóság- és közoktatásügyi minisztere. Egyik utódjaként nehezen tudok róla nagy elismerés, alkotásának hosszabb vázolója és az abból adódó felelősségtudat hangsúlyozása nélkül szólni.

Valóban felelős utódainak mindig látniuk kellett, hogy ezen a területen országos felelősséget csak átfogó oktatáspolitikai, kultúrpolitikai illetőleg tudománypolitikai elképzelésekkel, cselekvési programmal és kutató nemzedékek méltó anyagi megbebecsülése és a szellemi feltételek megteremtése. Tudták és ismételtlen megfogalmazták: nehéz időkben is ezen területek preferált fejlesztése teremtheti meg a kiutat, ígérheti a fejlődés feltételeit.

Népiskolától egyetemig

Klebelsberg Kunó kultuszminiszteri, oktatás- és tudománypolitikai tevékenységét is ez az átfogó, az egész szféra fejlesztésében preferenciákat igénylő, támogatást kereső és megteremtő stratégiai gondolkodás jellemezte. Csak jelzésekben hadd utaljak tevékenységének főbb, mondhatnánk máig is látványos eredményeire. Mindenekelőtt a magyar közoktatás fejlesztésében elért nagy jelentőségű lépéseire, hiszen az ő munkássága idejére esik a magyar közoktatás történetének egyik legnagyobb szabású reformja, a nyolc osztályosra tervezett általános népiskola koncepciójának bevezetése, a tanyasi iskolák rendszerének kiépítése, általában az iskolaházak fejlesztése és iskolák építése, a polgári iskolai tanárképzés reformja. Az ő nevéhez fűződik a magyar felsőoktatás jelentős mértékű fejlesztése: a pécsi és a szegedi egyetem megindítása, illetve jelentős mértékű fejlesztése. Említésre méltó az építészeti területen mecénásként kifejtett tevékenysége: például a szegedi Dóm téri egyetemi építészeti komplexum megvalósítása, összefüggésben a kolozsvári egyetem Szegedre való költöztetésével, s újraindításával, levéltárak felújítása, kollégiumok építése, tudományos intézmények, mint például a tihanyi Biológiai Intézet létrehozása.

Szólni kell kormányzati erőfeszítéseinek és filozófiájának két igen fontos eleméről. Meggyőződése volt, a kulturális szféra fejlesztése meghatározó az ország általános fejlődése szempontjából. A kormányon belül — az akkori nehéz gazdasági viszonyok ellenére is — meg tudta értetni, és megértésre talált mind a társadalomban, mind a kormányzati erőkből a humánszférára jelentős támogatásának és fejlesztésének igénye.

Az egyházak közreműködése nélkülözhetetlen

Hangsúlyozni szükséges, hogy a kultúrában, a tudományban és az oktatásban szükséges áldozatok részben társadalmi, tehát privat erőkből származnak, de a mi viszonyaink között rendkívül fontos az állami erőfeszítések növelése is. Ez

olyan tanulsága e korszak kormányzati politikájának, amelyet ma is jobban kellene szeretni és a gyakorlatban figyelembe venni. A Trianon utáni lerongyolódott Magyarország akkor ezt megtette, s ma is érezzük ennek előnyeit.

Klebelsberg kultúrpolitikai, oktatáspolitikai tevékenységének másik, mindenképpen kiemeléremedes eleme: korszerűen választott az állami oktatás, a helyi önkormányzati oktatás valamint a nem állami, tehát magán- illetve az egyházi iskolák oktatásban betöltött szerepére. Úgy fogalmazott: a kultúrpolitika Magyarországon nem mondhat le a történeti egyházak közreműködéséről.

Ma, amikor annyira szükséges az

A közelmúltban tudományos konferenciákkal emlékeztek Klebelsberg Kunó születésének százhuszadik évfordulójára. Ma, amikor az oktatás- és kultúrpolitika — remélhetően nem több, mint — négy szűk esztendőjét éljük, emlékeztünkbe kell idéznünk azt az elődöt, akinek munkásságát évtizedekig elfeledték, elfeledtették, sőt, rossz színben tüntették fel. Amit 1990 után oly sokan félreértettek, szorongatóan időszerű kíváncsággal: nemzeti oktatás- és művelődéspolitikai képes olyan eredményeket és erényeket felmutatni, amelyek hozzáadott értéket jelenthetnek a leginkább csak szavak szintjén létező európaisághoz. Nem akkor járunk helyes úton, ha másutt kudarcot vallott vagy idejétmúlt oktatási és művelődési politikát követünk, netán arra törekszünk, hogy „magasan kvalifikált” termelő szak-rabszolgákká tegyük a felnövekvő ifjúságot. Akkor járunk el helyesen, ha az óvodától az egyetemig tág szellemi horizonttal rendelkező, a korszerű tudást alkotó módon a teljes világgébe belefoglaló, tevékeny, nemzeti önkakarattal bíró embereket és ennek megfelelő szellemi közeget alakítunk ki.

európai értékek szerinti gondolkodás erősítése, kultúránk, oktatásügyünk fejlesztése az európai és a nemzeti hagyományok alapján, szükséges a klebelsbergi tanulságokat számbavenni. Nagyon is időszerű ma Magyarországon az az igény, hogy a két szféra (a nem állami és az állami) erőfeszítéseit ne csak a hideg tolerancia, hanem a tényleges, kölcsönös együttműködés és nagybecsülés jellemezze. Jobban kellene segíteni a magán-erőfeszítéseket, növelni az egyházi intézmények számát a magyar oktatásügyben. Fejleszt nyugati országokban ezek aránya nem egy helyen eléri az 50 százalékot. Még Amerikában is igen jelentős mértékben, köztük híres egyetemek működnek a magán-szférában és egyházi alapítású intézményekként. Magyarországon még csak néhány százalék erejéig erősödött meg ennek a szférának a jelenléte. Amikor a magyar kultúr- és tudománytörténet, a magyar oktatás és kormányzati erők olyan kiemelkedő alakjaira emlékezünk, mint Klebelsberg Kunó illetve elődeire: Eötvös József és Eötvös Lorándra, s büszkének vagyunk alkotásaikra, arra, tevékenységük milyen fellendülést hozott az országban, nem feledkezhetünk meg arról, hogy ezen eredményeknek része az a koncepció, amely a nem állami erőknek, a magániskoláknak, a magán-egyetemeknek, a magánkezdemenyezéseknek és ezen belül különösen a történelmi egyházaknak az oktatási szerepére vonatkozik.

Külföldi intézetek és ösztöndíjak

Klebelsbergi gyökerekre vezethető vissza, hogy az egyetemet végzett fiatal felsőértelmiség tudását külföldi egyetemeken mélyítse el, s ezáltal a magyar tudományosság, a tudományos közélet, a magyar szellemi élet, az európaiság és a nemzetközi tudományosság szintje emelkedjék. Ugyancsak ő szorgalmazta, hogy külföldön, a jelentő-

sebb fővárosokban magyar intézetek alakuljanak.

A magyar felsőértelmiség már a 13. századtól kezdve külföldi egyetemeken fejlesztette ismereteit. Ez, s ennek oka is közismert: állandó jelleggel egyetem Magyarországon csak a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem alapítása — 1635 — óta működik. A 13. századtól már léteztek egyetemek, így például a veszprémi, később a pécsi. A pozsonyi, a kolozsvári és a budai egyetemek sajnos nem tudtak máig fennállónan megggyökeresedni. Az egyetemi ifjúság ezért évszázadok keresztül műveltségét, tudását a nyugati egyetemeken szerezte.

Később azonban tudatos kultúrpolitikai cél volt az itthon megszerzett végzettség után a posztgraduális továbbképzés külföldi egyetemeken. Ezért intézményeket hoztak létre külföldön, és már a 16. században megalapították Rómában a pápai Német-Magyar Kollégiumot, 1624-ben Bécsben a Pázmáneumot. Bethlen Gábor is jelentős erőfeszítéseket tett az erdélyi felsőértelmiség külföldi képzése érdekében. Megjelent tehát egyfajta tervszerű gondolkodás és gondoskodás ezen a területen. Így lehetett magyar érdekek szerinti kultúrpolitikát folytatni, például a ki-egyezés után is. Ekkor vált igazán tudatossá a külföldi ösztöndíjakra vonatkozó kultúrpolitikai, szemlélet.

Eötvös József nevéhez fűződik az úgynevezett „utazási ösztöndíjak” életre hívása: „jelentős fejlődést csak úgy tudunk elérni, ha a lehetőségig sok fiatal embert küldünk ki külföldre és műveltetjük őket”. Sajnos ez akkoriban csupán 10-15 főnek jelentett ilyen lehetőséget évente.

Igazán jelentős fejlődés a Klebelsberg Kunó-féle koncepcióban valósult meg, a címében is beszédes, 1917. évi 13. törvénycikk szerint: „a külföldi magyar intézetekről és magas műveltség céljait szolgáló ösztöndíjakról”.

Létrejötték tehát a magyar intézetek a számunkra különösen fon-

tos országokban „a magyar kultúra külföldi őrszemei” — ahogy annak idején a miniszter mondta. A koncepció másik lényeges eleme éppen a magas műveltség céljait szolgáló ösztöndíjrendszer, az állami ösztöndíj bevezetése volt. Klebelsberg Kunó így fogalmazott az említett törvénycikk kapcsán: „gondoskodni kell arról, hogy kellő számban álljanak olyan férfiak, különösen szakemberek rendelkezésre, akik teljes európai színvonalon vannak, és így minden működési téren elsőrangú erőkre támaszkodhassunk”. Ekkor jöttek létre a „Collegium Hungaricum”-ok Bécsben, Berlinben, Rómában, Párizsban, bár nevében más-más elnevezést viselnek.

a sok száz közül — Stein Aurél, Goldzieher Ignác, Somló Boldog, Szabó Dezső, Germanusz Gyula, Moór Gyula, Pauler Ákos, Magyar Zoltán, Benda Kálmán, Györfy György, Kerényi Károly, Kosáry Domokos, Moravcsik Gyula. Az ösztöndíj-bizottságban olyan személyiségek döntöttek mint Teleki Pál, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Szent-györgyi Albert, Székfi Gyula, Dohnányi Ernő, Sík Sándor, Szőnyi István és mások.

Az első szabadon választott magyar kormány 1990-ben mindent elkövetett, hogy a külföldi magyar intézeteket fenntartsa, sőt, a nehéz gazdasági helyzetben is gondoskodott azok fejlesztéséről. Ami pedig az ösztöndíjakat illeti, a magyar kormány 1994. márciusában megalapította a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjat. A kormány javaslatára a Parlament az éves költségvetésben 100 millió forint támogatási alapot hagyott jóvá az ösztöndíj céljaira. Ez — attól függően, hogy 3 hónaptól egy évig terjedő időtartamú ösztöndíjakat hagy-e majd jóvá a Magyar Ösztöndíj Bizottság — mintegy 200 ösztöndíjat jelent. A terv akkor az volt, hogy az évi 100 millió forintos keret fokozatosan növekedjék, s az ösztöndíjak száma érje el évenként a három-négyszázat.

Ez már olyan nagyságrend, amellyel hosszú távon elérhetőek azok a célok, amelyeknek szolgáltatásról szó van. A hosszú tartamú ösztöndíjak jelentenek igazán elmélyülési, kutatási lehetőséget, s a tapasztalatok meghatározóan épülhetnek be az érintett fiatalok szemléletébe. Az így kiművelt emberfők tehetik igazán alkalmassá a magyar kultúrát, tudományosságát, a magyar oktatásügyet arra, hogy most már tízezrek, illetve közvetve százazatok magasabb fokú ismereteivel elősegítse társadalmunk és gazdaságunk fejlődését. 5-10 év alatt évi 3-400 ilyen ösztöndíj már több ezres csapatot jelent, s több mint csak előrs a távlatos hadművelet sikeré megvalósításában.

Újra kezdeni

Szeged ragaszkodik a nevezetes miniszter emlékéhez, aki számtalan alkotásával, a többi között az egyetem és a Dóm-tér kiépítésével és több iskola létrehozásával hagyott nyomot a város életén és képén. Végül nyugalmát is a Dóm altemplomában találta meg.

A szegedi ünnepi megemlékezés is ezekre a maradandó intézményekre hivatkozott, természetesen nemcsak a Tisza-parti városban találhatóakra, hanem Klebelsberg más alkotásaira is: a pécsi és a debreceni egyetemre, a berlini, bécsi és római magyar intézetekre, a középiskolai reformokra és a népoktatás széles körű megszervezésére, arra az iskolapolitikára, amely többszáz falusi és tanyasi iskolát hozott létre. Mindennek az építő, szervező és alkotó munkának a háttérben egy nagyszabású gondolat állt: a miniszter ugyanis igen korán rádőbent arra, hogy az első világháborúban kivert, a forradalmakban csalódott és a trianoni szerződéssel romokba döntött országban az oktatás és a tudományos munka újjászervezésével lehet és kell megindítani az újjászülést folyamatát.

Trianon után Magyarország gazdasági élete szinte romokban hevert, minthogy a bányák, erdők és iparvidékek nagy része az elszakított területeken volt található. Nem voltak eredményesek azok a modernizációs törekvések, amelyeket az 1918 őszen kitért „öszirózsás” forradalom képviselt, a proletárdiktatúra véres terrort hozott, a berendezkedő restaurációs politika

pedig nem tudta rászanni magát a szükséges társadalmi és politikai reformok véghezvitelére. Ebben a válságokkal terhes mostoha helyzetben volt képzelőereje és tette kész akarata Klebelsbergnek arra, hogy létrehozza a népoktatás és az elitképzés országos rendszerét, és ezzel előkészítse azokat a reformtörekvéseket, amelyeket — már az ő korai halála után — a harmincas évek konzervatív, népi, polgári liberális és keresztény reformértelmisége képviselt.

A jelen Magyarország — a maga gazdasági elesettségével, lelki sérüléseivel, erkölcsi és szellemi válságával — nagyon is hasonlít ahhoz a korszakhoz: a húszas évekhez, midőn Klebelsberg megszervezte művelődéspolitikai reformjait. A kívánatos „kitörési pont” alighanem ma is az oktatásban és a kultúrában található. Országos újrakezdésre van szükség: újra kell fogalmazni az ország tennivalóit és stratégiáját, meg kell találni azokat az eszközöket, amelyek elindíthatják a felemelkedést — mind gazdasági, mind szellemi tekintetben. Klebelsberg példája és öröksége ezért több mint időszerű: megint végig kellene gondolni az újrakezdés feltételeit és feladatait. Vajha gyűjthetnénk magunkban több erőt, hogy az újjászülés reményét annyi elvetélt kísérlet után, valóban meghozzák az előttünk álló hónapok.

Pomogáts Béla

Szeretettel köszöntjük munkatársunkat a Magyar Írószövetség elnöki székében.